

Stanisław Majewski

"Oświata, szkolnictwo i wychowanie w latach II Rzeczypospolitej", pod red. K. Poznańskiego, Lublin 1991 : [recenzja]

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 9, 175-180

1994

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Recenzja

Oświata, szkolnictwo i wychowanie w latach II Rzeczypospolitej, pod red. K. Poznańskiego, Lublin 1991, s. 497

Z okazji siedemdziesiątej rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości Zespół Historii Wychowania Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN oraz Zakłady Historii Wychowania w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i w Wyższej Szkole Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie podjęły się zorganizowania sesji naukowej, której nadano tytuł: „70 lat edukacyjnych poszukiwań i nadziei”.

Pierwotnym zamierzeniem organizatorów było przedstawienie najważniejszych problemów oświaty, szkolnictwa i wychowania w Polsce na przestrzeni trzech okresów historycznych: w latach II Rzeczypospolitej, okresie wojny i okupacji, powojennym czterdziestoleciu.

Swoistym celem sesji, jak stwierdza w przedmowie K. Poznański było „dążenie do ukazania różnych kierunków i płaszczyzn aktualnie prowadzonych badań naukowych nad najnowszymi dziejami oświaty, wychowania i szkolnictwa w Polsce. Kierowano się nadzieją, że na tej drodze można będzie oczekiwać takich referatów i wystąpień w dyskusji, które są rezultatem najświeższych badań i traktować będą o problemach, kwestiach i zagadnieniach, jakie są przedmiotem analiz, dociekań naukowych i studiów w różnych środowiskach naukowych Polski”.

Oczekiwania organizatorów spełniły się jedynie częściowo, gdyż wpływające przed sesją zgłoszenia i propozycje tematyczne referatów dotyczyły głównie okresu II Rzeczypospolitej, a jedynie nieliczne odnosiły się do lat II wojny światowej i pierwszych dziesięcioleci Polski Ludowej. Zmusiło to organizatorów do zawężenia tematyki sesji. W rezultacie w trakcie jej obrad 7-8 listopada 1988 roku, w siedzibie Lubelskiego

Towarzystwa Naukowego zaprezentowano ponad 50 referatów i komunikatów z badań odnoszących się głównie do dwudziestolecia międzywojennego. Kilka wystąpień dotyczyło problematyki oświatowej lat wojny i okupacji oraz kierunków przeobrażeń oświaty polonijnej na świecie w XX wieku.

Recenzowany tom jest w zdecydowanej większości odbiciem problematyki poruszanej na wspomnianej sesji, chociaż, jak zaznaczył jego redaktor, niektórych referatów i wystąpień nie zamieszczono. Zawiera on 47 referatów pióra 44 autorów wywodzących się głównie z uniwersytetów, wyższych szkół pedagogicznych i niektórych instytutów naukowo-badawczych. Zdecydowanie przeważa tematyka oświatowa II Rzeczypospolitej (44 referaty). Tylko dwóch autorów omawia zagadnienia oświaty okupacyjnej (J. Krasuski, M. Fortuna), a jeden (R. Kucha) zajął się problemami oświaty polonijnej. Wśród wymienionych wyżej artykułów 11 odnosi się do różnych regionów kraju z wyraźną jednak dominacją Lubelszczyzny a 36 to opracowania prezentujące problematykę ogólnopolską, myśl pedagogiczną i działalność organizacji oświatowych w różnych przedziałach czasowych.

Jak wynika z tego krótkiego zestawienia recenzowane wydawnictwo charakteryzuje się wielką różnorodnością, gdy chodzi o zakres, przedmiot i zasięg terytorialny tematyki badawczej. Część referatów stanowi syntezę wcześniej wydanych opracowań monograficznych. Dotyczy to np. artykułów: S. Michalskiego, na temat koncepcji systemu edukacji narodowej w latach 1918-1939, S. Mauersberga o społecznych uwarunkowaniach dostępu do szkoły w II Rzeczypospolitej i J. Miąso dotyczące kształcenia zawodowego w okresie międzywojennym.

Zasygnalizowaniem potrzeby dalszych badań nad szkolnictwem zawodowym międzywojnia, mimo istnienia już pierwszych opracowań syntetycznych, jest artykuł T. Wieczorka, który przedmiotem badań uczynił zamierzone i rzeczywiste funkcje oświaty rolniczej wśród ludności chłopskiej.

Kilka interesujących artykułów dotyczy problematyki oświaty dorosłych. I tak A. Stopińska-Pajak omawia w recenzowanej pracy kierunki i problematykę badań andragogicznych w Polsce w latach 1918-1939, kiedy ukształtowały się naukowe podwaliny tej dyscypliny, zaś J. Sutyła

zajęła się zagadnieniem kompensacyjnej funkcji oświaty dorosłych. Powyższe artykuły są cennym wprowadzeniem do powyższej problematyki ponieważ wykazują w jaki sposób nauki pedagogiczne w okresie międzywojennym współprzyczyniły się do stworzenia podstaw teoretycznych oświaty dorosłych.

Artykuł J. Hellwiga łączy się jednocześnie z następnym wątkiem tematycznym zaprezentowanym w recenzowanym wydawnictwie, a mianowicie z dociekaniem na temat naukowych podstaw pedagogiki. Autorka ogólnego szkicu na ten temat D. Drynda dochodzi do wniosku, że w latach 1918-1939 „wyodrębniono cztery wyraźnie rysujące się i dominujące orientacje teoretyczne w badaniach pedagogicznych, a to: biopsychologiczną, socjologiczną, filozoficzno-etyczną i marksistowską. Ich przedstawiciele prezentowali odmienne zapatrywania na istotę, rolę, miejsce i zadania człowieka w świecie, a w związku z tym różne poglądy na istotę, cele i zakres wychowania”. Bardzo cennym uzupełnieniem rozważań na temat kierunków i orientacji w badaniach pedagogicznych jest wnikliwe opracowanie L. Grochowskiego ukazujące szkołę i pedagogikę II Rzeczypospolitej w kontekście międzynarodowej wymiany myśli i doświadczeń edukacyjnych. Lektura tego studium pozwala wysunąć optymistyczny wniosek, że Polska, mimo rozlicznych trudności od zarania odzyskanej niepodległości przez całe dwudziestolecie, aktywnie uczestniczyła w wymianie myśli i doświadczeń pedagogicznych w różnych dziedzinach, zarówno szkolnictwa, jak i opieki nad dzieckiem i szeroko pojętego wychowania.

Optymizmem napawa fakt, że prowadzone są zorganizowane badania naukowe nad nauczycielstwem jako grupą społeczno-zawodową. Świadczy o tym artykuł S. Walasek, która prezentuje nauczycieli szkół średnich w roku szkolnym 1922/23. Jest to komunikat z szerszych badań dotyczących wkładu nauczycieli szkół średnich w rozwój kultury polskiej. Badania takie są trudne z różnych względów, zarówno metodologicznych, jak również źródłowych. Pokonanie tej drugiej bariery wiedzy jedynie poprzez drobiazgowy i pracochłonny dociekania szczegółowe. Taką właśnie drogę obrała S. Walasek, doprowadzając już do powstania katalogu nauczycieli szkół państwowych i prywatnych w Polsce dla lat 1918-1939 obejmującego około 20 000 nazwisk. Należy wyrazić

życzenie, by podjęte badania zaowocowały w przyszłości pełną naukową syntezą tego problemu.

Oprócz wymienionych wyżej materiałów w omawianym wydawnictwie zaprezentowano cały szereg artykułów omawiających zagadnienia wychowawcze, poczynając od głównych idei wychowania państwowego (artykuły F. Iniewskiego i K. Bartnickiej) po wychowania przedszkolne, estetyczne, wojskowe, morskie, wartości ideowo-wychowawcze harcerstwa itd. Ponadto znalazły swych autorów wybrane problemy myśli pedagogicznej, działalności oświatowej organizacji społecznych i szkolnictwa wyższego.

Należy też odnotować, że S. Mauersberg podjął udaną próbę ukazania szkoły i nauczyciela II Rzeczypospolitej w literaturze pięknej, zaś W. Bobrowska-Nowak przedstawiła problematykę pedagogiczną jako przedmiot zainteresowań badawczych w środowiskach nieprofesjonalistów w latach II Rzeczypospolitej. Są to zagadnienia nowe, dotychczas przez historyków oświaty prawie nie poruszane.

W zakończeniu tego blisko pięćsetstronicowego tomu R. Kucha nakreślił główne kierunki przeobrażeń oświaty polonijnej w XX wieku.

Lektura powyższego, z konieczności skrótowego omówienia zawartości recenzowanego wydawnictwa może wywołać u czytelnika wrażenie, że jest ono pozbawione braków i niedociągnięć. W istocie jest inaczej, ale z góry należy zastrzec się, że tak różnorodne w swej treści wydawnictwo nigdy nie zaspokoi w pełni oczekiwań odbiorców, zarówno profesjonalistów, jak również tzw. przeciętnego czytelnika. Tym ostatnim lekturę zapewne ułatwi komunikatywny język większości referatów, jak również ograniczenie do niezbędnego minimum cytowanej bibliografii, co utrudnia jednak pełną ocenę bazy źródłowej wykorzystywanej w poszczególnych opracowaniach, choć można zaryzykować twierdzenie, że jest ona zróżnicowana.

W cytowanej pozycji niejednakowo reprezentowane są poszczególne ośrodki naukowe kraju. Najwięcej materiałów zostało opracowanych przez pracowników UMCS Lublin, a następnie uniwersytetów w Poznaniu, Łodzi, Katowicach. Mocno zaznaczył się także ośrodek warszawski reprezentowany głównie przez pracowników Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN oraz Instytutu Badań Edukacyjnych a także

Wyższą Szkołę Pedagogiki Specjalnej i Uniwersytet. W mniejszym zakresie znalazły odzwierciedlenie w omawianym wydawnictwie kierunki badań silnego przecież i ważnego ośrodka krakowskiego.

Na tej podstawie nie można jednak wysuwać ostatecznych wniosków, gdy chodzi o wkład i dorobek poszczególnych ośrodków naukowych kraju a także kierunki dalszych analiz, dociekań i studiów naukowych nad oświatą, szkolnictwem i wychowaniem II Rzeczypospolitej. Należy jedynie żałować, że na sesji nie podjęto próby oceny dotychczasowego dorobku w tym zakresie, gdyż na takim tle lepiej i pełniej ocenić by można kierunki i potrzeby dalszych badań.

Wzorcowo wręcz zaprezentował się ośrodek lubelski. W recenzowanym wydawnictwie znalazły się opracowania ogólne, jak np. wspomniany już artykuł R. Kuchy, jak również dotyczące dziejów szkolnictwa zawodowego, w tym kształcenia nauczycieli na Lubelszczyźnie, szkolnictwa średniego ogólnokształcącego, głównych kierunków rozwoju oświaty pozaszkolnej, opieki nad dzieckiem a także prawnej i materialnej pozycji nauczycieli szkół średnich w okresie międzywojennym na przykładzie województwa lubelskiego. Materiały te, po odpowiednim rozszerzeniu o zagadnienia dotyczące pozostałych szczebli systemu szkolnego mogą już stanowić dobrą podstawę do opracowania pełnej monografii szkolnictwa lubelskiego w czasach najnowszych.

Przygotowując omawianą sesję jej organizatorzy nie stawiali żadnych warunków wstępnych. Postąpili bardzo demokratycznie zwracając się do kierowników katedr i zakładów historii wychowania wszystkich wyższych uczelni i instytutów naukowych w kraju z propozycją zaprezentowania wyników badań odnoszących się do ostatniego 70-lecia naszych dziejów. Jak już na początku zaznaczono, propozycja ta została zrealizowana w praktyce jedynie częściowo. Główne ośrodki badawcze w dziedzinie historii oświaty i wychowania zachowały tu daleko idącą ostrożność, gdy chodzi o prezentację badań nad szkolnictwem polskim po II wojnie światowej. Wielka to strata, tym bardziej, że wspomniana sesja mogła być dobrym forum przynajmniej do przedyskutowania głównych kierunków badań i wstępnej oceny dorobku polskiej historiografii powojennej w interesującej nas dziedzinie. Dorobek ten jest pozornie obfity, zarówno gdy chodzi o prace ogólnopolskie, jak też regio-

nalne. Wartość tych opracowań jest jednak bardzo zróżnicowana. Można by wymienić jednak szereg prac dobrze udokumentowanych źródłowo z obiektywną interpretacją faktów, które zachowują swą aktualność i mogą one być dobrym punktem wyjścia do dalszych badań nad dziejami oświaty i wychowania PRL.

Z drugiej strony należy pamiętać, że nad powojennymi badaniami historycznymi w poważnym stopniu zaciążyły uwarunkowania polityczne. Już od 1945 roku mnożyły się wypowiedzi i opracowania deprecjonujące dorobek oświaty II Rzeczypospolitej. Dobitne tego przykłady można zauważyć już podczas obrad Ogólnopolskiego Zjazdu Oświatowego w Łodzi w czerwcu 1945 roku. Praktyka taka była potem kontynuowana ze zdwojoną siłą. Zafalszowany obraz rzeczywistości oświatowej Polski Odrodzonej przeciwstawiano osiągnięciom edukacyjnym PRL, podkreślając upowszechnienie i demokratyzację szkolnictwa i uzasadniając słuszność przemian oblicza ideowo-wychowawczego szkoły polskiej po II wojnie światowej. Sygnalizując te problemy, chciałbym jedynie pokazać ogrom zadań stojących przed historykami oświaty i wychowania. Trudno wprawdzie wymagać, by w 1988 roku możliwa była szersza i otwarta dyskusja prowadząca wprost do przewartościowania dotychczasowych ocen, ale przynajmniej ustalenia wstępne mogłyby być bardzo przydatne.

Na zakończenie podkreślić należy, że recenzowane wydawnictwo wnosi do dotychczasowego dorobku naukowego wiele nowych faktów i ustaleń, o które czym prędzej winny być uzupełnione opracowania podręcznikowe. Jednocześnie publikacja ta wskazuje na pilną potrzebę spotkania reprezentatywnego grona historyków w celu nakreślenia programu badań nad szkolnictwem, oświatą i wychowaniem w Polsce po II wojnie światowej.

Stanisław Majewski